

ÇANKIRI / BAYRAMÖREN-YURTPINAR KÖYÜ'NDEKİ BALIKLI PINAR

Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN*

Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN**

Öz

Çankırı'ya bağlı ilçelerden Bayramören'de bulunan Balıklı Pınar (Osman Ağa Çeşmesi), yuvarlak kemerli yüzeysel bir nişe sahip tek cepheli bir çeşme olup, özellikle süslemeleri içerisindeki balık figürleri dolayısıyla Anadolu Türk mimarisinde önemli bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balıklı Pınar, balık figürü, Çankırı, Bayramören

Balıklı (With Fish) Spring In Çankırı / Bayramören-Yurtpınar Village

Abstract

Balıklı (With Fish) spring, located in Bayramören which is the one of districts depended upon Çankırı, is fountain with only a facade which has a shallow niche with a round arch. It is an interesting example in Anatolian Turkish architecture due to the fish figures in its decorations.

Key Words: Balıklı (With Fish) spring, the fish figure, Çankırı, Bayramören

Önceleri halk arasında 'Bayramören' ya da 'Bayramvıranı' olarak anılan, cumhuriyetin ilanı ile da resmen Bayramören adıyla anılmaya başlanan Bayramören İlçesi, kuzeyden Kastamonu ili Araç ilçesi, batıdan Çerkeş ilçesi ve Karabük ili Ovacık ilçesi, güney ve doğudan da Atkaracalar ve Kurşunlu ilçeleri ile sınırlıdır. Çankırı'ya bağlı olan ilçe, Gürgenli dağı'nın silsilesi olan ve Melan Çayı'nın üst kesimindeki kolların derin vadiler oluşturduğu Kocadağ bölgesinde kurulmuş, dağlık ve ormanlık bir arazi yapısına sahiptir.

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 25240 ERZURUM, e-mail: alibayhan@atauni.edu.tr, bayhanahmetali@hotmail.com

** Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, 25240 ERZURUM, e-mail: fikrisalman@gmail.com, fsalman@windowslive.com

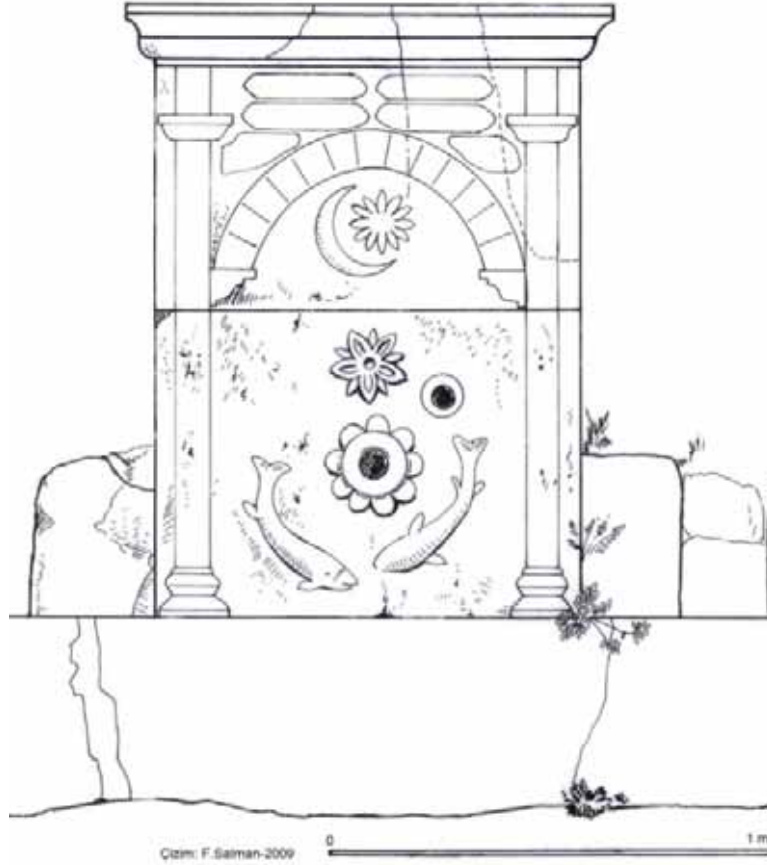
İlçenin tarihi hakkında yeterli ve geniş bilgilere sahip olmadığımızdan bölge tarihi ile paralel bir süreç geçirdiğini düşündüğümüz Bayramören'in ilk sakinleri, Hititler devrinde bölgede hüküm süren Gasgaslardır. Buradan hareketle Hititler döneminden beri yerleşimin gerçekleştiği sanılan yörede, sırasıyla deniz kavimleri, Paflagonlar, Romalılar, Persler ve Bizanslılar egemen olmuşlardır. Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde İstanbul'a düzenlenen seferlerde kısa süreli de olsa Müslümanların eline geçen bölge, 1071 yılındaki Malazgirt Meydan Muharebesi sonrasında, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde, Melik Danişment Ahmet Gazi'nin emiri olan Karatekin'in yönetiminde Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. 1402'de Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a yenilmesiyle Candaroğulları Beyliği'nin topraklarına katılmış olan yöre, 1464'ten itibaren Osmanlı yönetim sisteminde Anadolu eyaletine bağlı sancak merkezi olan Çankırı'ya bağlı bir kırsal yerleşim olarak tarihteki yerini almıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Belenli (Ulumelan) kadılığına tabi bir köy durumundaki Bayramören, idari bakımdan sırasıyla Çerkeş, Ilgaz ve Kurşunlu'ya bağlanmıştır. 1926 yılı tespitlerine göre, Kurşunlu ilçesine bağlı 150 hane, 60 işyeri, 3 kahvehane, 1 han ve 3 fırını bulunan bir bucak iken, 1971 yılında Belediyelik, 1990 yılında ise Kurşunlu ilçesinden ayrılarak ilçe statüsü kazanmış olan Bayramören, il merkezine 105 km. uzaklıkta olup, Çankırı'nın kuzeybatısında yer almaktadır.¹

Bayramören İlçesi'nde 2009 yılı yaz döneminde gerçekleştirilen yüzey araştırmasında höyük ve kaya mezarları gibi arkeolojik yerler ile cami, köprü, ev, su kemeri ve çeşme olmak üzere farklı tipte mimari kalıntılara rastlanmıştır. Bunlardan birisi de **Balıklı Pınar**'dır. Bu makalenin konusu, figürlü süslemeleri ile

¹ Tarihçe ile ilgili olarak bkz. B. Ayhan, "Türklerden Önce Çankırı'nın Genel Tarihçesi", **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, 2005, s. 329-338; A. Sevim - C. Pehlivan, "Dünden Bugüne Çankırı: Çankırı'nın Tarih Öncesi", **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, 2005, s. 125-154; A. Kankal, "16. Yüzyıl Osmanlı İdari Taksimatında Çankırı Sancağı ve Çankırı Kazası", **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, 2005, s. 185-216; A. Gündoğdu, "Danişmentli Çağında Çankırı", **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, 2005, s. 217-226; K. Şahin, "Emeviler Döneminden (714-715) Anadolu Selçukluları Dönemine Kadar Çankırı'nın Rolü", **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, 2005, s. 323-328; B. Ayhan, **Çankırı (Tarih, Kültür, Turizm)**, Ankara, 2007, s. 311-312; A. Elibol, **XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı**, Ankara, 2008, s. 30.

Sanat Tarihi literatürüne kazandırılması gereken Balıklı Pınar'ın mimari tanıtımı ile Anadolu Türk mimarisindeki yeri ve önemi olacaktır.

Bayramören'e bağlı Yurtpınar Köyü'nün sınırları içerisindeki Kemer Mahallesi'nde bulunan Balıklı Pınar (Osman Ağa Çeşmesi), dikdörtgen bir kütle halinde yerleştirilmiş tek yüzlü müstakil çeşmeler tipindedir. Üzerindeki kitabeğe göre, Osman Ağa tarafından 1261 / 1845 yılında yapımına başlanan ve 1267 / 1851 senesinde Haziran ayının başlarında inşaatı tamamlanan çeşme, bugün iki parçaya bölünmüş durumdadır (Foto-1, 2). Çeşme; 1,82 m. yüksekliğinde ve 1,00 m. genişliğinde güneye nazır biçimde düzenlenmiş bir ana cepheye sahiptir (Çizim-1).

Çizim 1- Balıklı Pınar'ın Cephe Görünüşü

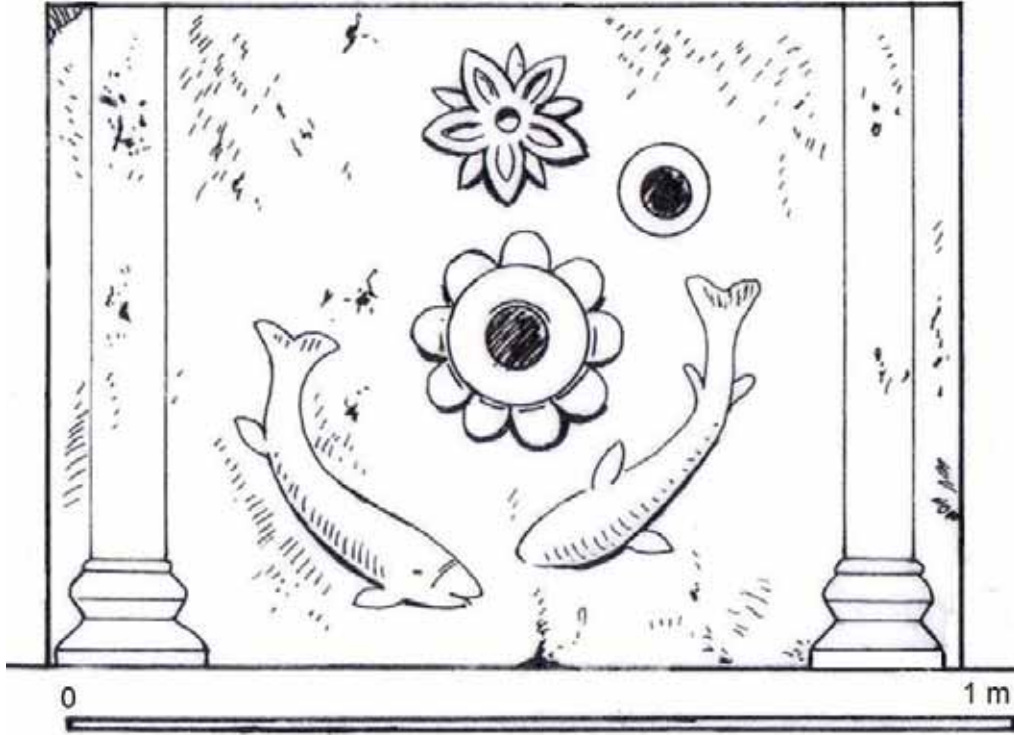

Foto.: 1- Balıklı Pınar'ın Bugünkü Durumu

Foto.: 2- Balıklı Pınar'ın Cephesinin Üst Kısmı

İki yandan ince birer plasterle hareketlendirilmiş ve yuvarlak kemerle belirlenmiş çeşmenin ön yüzünde, en altta karşılıklı yerleştirilmiş iki balık figürü işlenmiştir. Çiçek deseni ile çerçevelenmiş lülenin iki yanına başları aşağı gelecek şekilde tasvir edilmiş balıkların baş ve gövde ile birlikte çifte göğüs ve karın, tekli kuyruk ve anal yüzgeçlerine sahip biçimde işlendikleri görülmektedir. Lülenin sağ üst kısmında su haznesindeki fazla suyun tahliye edildiği daire şekilli küçük bir delik bırakılmıştır. Lülenin üzerindeki boşluğu da bir çiçek deseni doldurmaktadır (Çizim-2).

Çizim: F.Salman-2009

Çizim 2- Balıklı Pınar'daki Balık ve Rozet Süslemeleri

Yuvarlak kemerli tepeliğin içerisine ay ve yıldız motifleri yerleştirilmiştir. Kemerin iki tarafındaki boşluklarda da kitabe yer almaktadır (Foto: 3).

Foto.: 3- Balıklı Pınar'ın Kitabesi

İki beyitlik Osmanlıca yazıt şöyledir:

عثمان اغا رحمتله ياد اولنمق ديلدي
قبليه قرشو بو چشمه يي بنيان ايلدي
آب روان ايله اشبو قريه يه بنا ايلدي
دخي ارواح اجدادلرني ذشان ايلدي
سنة ١٢٦٧ سنة ١٢٦١
غرة ش

Okunuşu:

Osmân Ağa rahmetle yâd olunmak diledi

Kibleye karşû bu çeşmeyi bünyân eyledi

Âb-ı revan ile işbu karyeye binâ eyledi

Dahî ervâh-ı ecdâdlarını zi-şân eyledi

Sene 1261

Sene 1267

Ğurrati Ş (Şaban)

Kitabenin üzerinde cephe, profillerle dışarıya doğru kademeli olarak hareketlendirilmiştir. Ayrıca çeşmenin önünde 0,55 m. derinliğinde ve 4,40 m. uzunluğunda taştan bir yalak uzanmaktadır. Yalağın içerisi günümüzde toprakla doludur.

Yukarıda mimari ve tezyini özelliklerini detaylı biçimde ele aldığımız Balıklı Pınar'ı, öncelikle tipolojik ve cephe yapısı itibariyle değerlendirmek gerekir. Buna göre yapının halkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla bağımsız

olarak inşa edilmiş ‘umumi ya da mahalle çeşmeleri’ sınıfında², müstakil ve tek cephele çeşmeler tipinde olduğu görülmektedir. Çeşme, iki yandan ince birer plastere dayanmış yuvarlak kemerli nişe sahip cephesi bakımından İstanbul / Yedikule Uşşaki Tekke Çeşmesi (1562), Üsküdar Ahmediye Çeşmesi (1721), Kadıköy Ahmet Ağa Çeşmesi (1793), Üsküdar III. Selim Çeşmesi (1802), Yeşilköy Abdülmecit Han Çeşmesi (1842), Moda Hasan Rıza Paşa Çeşmesi (1852), Bab-ı Ali Kapısı Çeşmesi (1848), Beşiktaş Ramiz Ağa Çeşmesi (1861), Aksaray Horhor (1876) Çeşmesi, Üsküdar Mehmet Tahir Efendi (Defterdar) Çeşmesi (1826), Alibey Köyü Çeşmesi³ (1862), Malatya / Hekimhan İmam Pınarı (1864), Yukarı Pınar (1803), Garipoğlu Çeşmesi (1862), Hüseyin Ağa Çeşmesi (1866), Karamahmut Çeşmesi (1859), Sarıkız Çeşmesi (1757), Nebi Pınarı⁴ (XIX. yüzyıl), Kahramanmaraş Mutasarrıf İsmail Kemal Bey (Şeyh Adil) Çeşmesi⁵ (1914-16), Adıyaman merkez Hacı Hasan Çeşmesi (1830-31) ile Durukaynak (Pişinik) Köyü Kahraman Ağa Çeşmesi⁶ (1919-20) ile benzerlik ortaya koymaktadır.

Nişin içerisinde ve üzerinde bulunan kitabesi, ay yıldız ve açmış çiçek desenleri gibi süsleme elemanları açısından daha çok XIX. yüzyıl Osmanlı Batılılaşma Devri eserleri ile yakın benzerlik içerisinde olduğu düşünülen çeşme, balık figürleri bakımından da Anadolu Türk mimarisinde kayda değer bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sembolik olarak pek çok yerde rastlanılan balık figürleri, burada taş kabartma biçiminde ve simetrik olarak işlenmişlerdir. Türk sanatında eskiden beri suyla ilgili bir anlam yüklenmiş olması yanı sıra; bolluk, bereket ve cenneti ifade

² A. Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi** (Ankara, 19-24 Ekim 1959), Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1962, s. 58.

³ A. Egemen, **İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri**, İstanbul, 1993, s. 57-59, 37-40, 94-95, 118-119, 352-354, 383-385, 699-701, 802-803; N. Kara Pilehvarian – N. Urfaloğlu – L. Yazıcıoğlu, **Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler**, İstanbul, 2004, s. 165, 177, 178, 182-183, 187; H. B. Çeçener, **Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygurluğu Eserleri**, İstanbul, 2007, s. 26, 33, 47.

⁴ N. Özkul Fındık, “Hekimhan Çeşmeleri”, **Sanat**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, S. 9, Erzurum, 2006, s. 99-117.

⁵ M. Özkarcı, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46, I-II**, Ankara, 2007, s. 506-509.

⁶ A. A. Bayhan – F. Salman – M. S. Bayraktar, “Adıyaman İli ve İlçelerinde Yüzey Araştırması-2001”, **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı** (27-31 Mayıs 2002 Ankara), I. Cilt, Ankara, 2003, s. 86; A. A. Bayhan – F. Salman, “2004 Yılı Adıyaman İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması” **IX. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu** (21-23 Nisan 2005) Bildiriler, Erzurum, 2006, s. 55-56.

eden bir sembol olarak kabul gören⁷ balık figürleri, bu mahiyette Anadolu'daki bazı yapılarda çeşitli burç hayvanlarıyla birlikte tasvir edilmiştir.

Foto.: 4- Denizli / Çardak Hanı'nın Hol Payelerindeki Balık Figürleri

Anadolu Türk mimarisinde balık figürünün işlendiği en erken tarihli örnek, Artuklu devrine ait Cizre Köprüsü'dür⁸ (1164). Bu köprünün üzerindeki panolar, Anadolu Selçuklu döneminden Denizli / Çardak Hanı'nın⁹ (1230) hol payeleri (Foto: 4), Karamanoğulları devrinden Konya Meram (Hasbey) Hamamı'nın¹⁰

⁷ H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 472; H. Gündoğdu, "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar", **Kaynaklar**, S. 2 (Kış), İstanbul, 1984, s. 44.

⁸ G. Öney, "Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü", **Sanat Tarihi Yıllığı**, II, İstanbul, 1968, s. 152; H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 110-112.

⁹ G. Öney, "Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü", **Sanat Tarihi Yıllığı**, II, İstanbul, 1968, s. 142; H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 197-199, 413; O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1984, s. 177; K. Pektaş, "Çardak Han", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları** (Ed.: H. Acun), Ankara, 2007, s. 170-171.

¹⁰ E. Diez – O. Aslanapa – M. M. Koman, **Karaman Devri Sanatı**, İstanbul, 1950, s. 146-147; Y. Önge, "Konya'nın Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume", **Vakıflar Dergisi**, S. X, Ankara, 1973, s. 370; H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 355-356, 437.

(1424) eski taç kapısı ve İlhanlılar zamanından Niğde Sungur Bey Camii'nin¹¹ (1335) doğu taç kapısı ve Karamanoğulları zamanında yaptırılmış Alanya yakınlarındaki Obaköyü Medresesi'nin¹² (1373) giriş kapısındaki balık figürleri bu türden örneklerdir. Orijinalde Konya Kalesi'ne ait olan, fakat sonradan Konya / İnce Minareli Medrese Müzesi'ne nakledilen kale kitabesinin iki ucunda karşılıklı yerleştirilen balık figürleri, daha çok tarihlemeye ilişkin olarak değerlendirilmektedir.¹³ İkili grup halinde ve rozet çiçekleriyle birlikte tasvir olunan balık figürleri ise, burç ve gezegen sembolü olarak görülmektedir. Bu anlamda İlhanlı devri eserlerinden Sivrihisar Gazi Alemşah Türbesi'nin (1327-28) taç kapısı¹⁴ ile Anadolu Selçuklularının en anıtsal kervansarayı olan Aksaray Sultan Hanı'nın (1229) kapalı kısım taç kapısındaki¹⁵ balık figürleri, Bayramören Balıklı Pınar'daki balık figürleri ile yakın benzerlik sergilemektedir.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan bu örneklerle ilaveten Tokat'ın Niksar İlçesi'nde, Hükümet Binası'nın yakınlarında bulunan ve üzerindeki figürlü kabartmaları dolayısıyla XIII. yüzyıla tarihlendirilen¹⁶ ancak genel yapısı itibarıyla Osmanlı Batılılaşma Dönemi'nden, yani XIX. yüzyıldan olabileceği düşünülen Çarşı (Hükümet Önü) Çeşmesi'nde, tavus kuşları, aslan ve selvi gibi kabartmaların altında, ikişer tanesi daha küçük boyutta, birer tanesi de daha büyük ölçüde karşılıklı olarak ele alınmış, üçerden toplam altı adet balık figürüne

¹¹ H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 345-348, 435; M. Özkarcı, **Niğde'de Türk Mimarisi**, Ankara, 2001, s. 59.

¹² G. Öney, "Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü", **Sanat Tarihi Yıllığı**, II, İstanbul, 1968, s. 151; A. Kuran, "Karamanlı Medreseleri", **Vakıflar Dergisi**, S. VIII, Ankara, 1969, s. 215; M. Sözen, **Anadolu Medreseleri**, I, İstanbul, 1970, s. 135; H. Gündoğdu, "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar", **Kaynaklar**, S. 2 (Kış), İstanbul, 1984, s. 45.

¹³ H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 266, 423.

¹⁴ G. Öney, "Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü", **Sanat Tarihi Yıllığı**, II, İstanbul, 1968, s. 146; H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 343-344, 435.

¹⁵ G. Öney, "Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü", **Sanat Tarihi Yıllığı**, II, İstanbul, 1968, s. 143; H. Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, s. 193-195, 412; S. Ögel, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, 1987, s. 16-21; A. Durukan, "Aksaray Sultan Hanı", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları** (Ed.: H. Acun), Ankara, 2007, s. 141-159.

¹⁶ H. Gündoğdu, "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar", **Kaynaklar**, S. 2 (Kış), İstanbul, 1984, s. 41-48.

rastlanmaktadır¹⁷ (Foto: 5). Başları aşağıya sarkmış vaziyette İstanbul Haydar Paşa Gar Binası'nın (1906-1908) güneydoğu cephesinde karşımıza çıkan balık figürleri de, Bayramören / Balıklı Pınar'daki figürlere benzer formlarıyla oldukça ilgi çekici örneklerdir.¹⁸

Foto.: 5- Tokat / Niksar Hükümet Önü Çeşmesi

Sonuç olarak Çankırı'ya bağlı Bayramören İlçesi'ndeki Balıklı Pınar, hem yuvarlak kemerli nişe sahip tek cepheli ve müstakil tarzdaki yapısıyla, hem de suyun bolluğu ve bereketi yanı sıra burç, gezegen ve cennet sembolü balık figürlü tezyinatıyla Anadolu Türk mimarisinde önemli bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

¹⁷ H. Gündoğdu – A. A. Bayhan – A. M. Aktemur – İ. U. Kucaracı – A. Çelik – B. Güneş, **Tarihi Yaşatan İl Tokat**, Ankara, 2006, s. 474.

¹⁸ M. Yavuz, **19. Yüzyıl Sonu 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Alman Mimarların Yaptıkları Mimari Eserler** (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2001, s. 118.

KAYNAKLAR

- Aslanapa, O., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1984.
- Ayhan, B., “Türklerden Önce Çankırı'nın Genel Tarihçesi”, **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, s. 329-338.
- Ayhan, B., **Çankırı (Tarih, Kültür, Turizm)**, Ankara, 2007.
- Aytöre, A., “Türklerde Su Mimarisi”, **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi** (Ankara, 19-24 Ekim 1959), Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1962, s. 45-69.
- Bayhan, A. A. – Salman, F. – Bayraktar, M. S., “Adıyaman İli ve İlçelerinde Yüzey Araştırması-2001”, **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı** (27-31 Mayıs 2002 Ankara), 1. Cilt, Ankara, 2003, s. 81-98.
- Bayhan, A. A. – Salman, F., “2004 Yılı Adıyaman İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması” **IX. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu** (21-23 Nisan 2005) Bildiriler, Erzurum, 2006, s. 57-66.
- Çeçener, H. B., **Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri**, İstanbul, 2007.
- Diez, E. – Aslanapa, O. – Koman, M. M., **Karaman Devri Sanatı**, İstanbul, 1950.
- Durukan, A., “Aksaray Sultan Hanı”, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları** (Ed.: H. Acun), Ankara, 2007, s. 141-159.
- Egemen, A., **İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri**, İstanbul, 1993.
- Elibol, A., **XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı**, Ankara, 2008.
- Gündoğdu, A., “Danişmentli Çağında Çankırı”, **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, s. 217-226.
- Gündoğdu, H. – Bayhan, A. A. – Aktemur, A. M. – Kukaracı, İ. U. – Çelik, A. – Güneş, B., **Tarihi Yaşatan İl Tokat**, Ankara, 2006.
- Gündoğdu, H., “Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar”, **Kaynaklar**, S. 2 (Kış), İstanbul, 1984, s. 41-48;
- Gündoğdu, H., **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik** (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979.
- Kankal, A., “16. Yüzyıl Osmanlı İdari Taksimatında Çankırı Sancağı ve Çankırı Kazası”, **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, s. 185-216.
- Kara Pilehvarian, N. – Urfalıoğlu, N. – Yazıcıoğlu, L., **Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler**, İstanbul, 2004.
- Kuran, A., “Karamanlı Medreseleri”, **Vakıflar Dergisi**, S. 8, Ankara, 1969, s. 209-224.
- Ögel, S., **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, 1987.
- Öney, G., “Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, II, İstanbul, 1968.

- Önge, Y., “Konya’nın Meram Mesâresindeki Mimari Bir Manzume”, **Vakıflar Dergisi**, S. 10, Ankara, 1973, s. 367-384.
- Özkarcı, M., **Niğde’de Türk Mimarisi**, Ankara, 2001.
- Özkarcı, M., **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46, I-II**, Ankara, 2007.
- Özkul Fındık, N., “Hekimhan Çeşmeleri”, **Sanat**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, S. 9, Erzurum, 2006, s. 99-117.
- Pektaş, K., “Çardak Han”, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları** (Ed.: H. Acun), Ankara, 2007, s. 170-171.
- Sevim, A. – Pehlivan, C., “Dünden Bugüne Çankırı: Çankırı’nın Tarih Öncesi”, **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, s. 125-154.
- Sözen, M., **Anadolu Medreseleri, I**, İstanbul, 1970.
- Şahin, K., “Emeviler Döneminden (714-715) Anadolu Selçukluları Dönemine Kadar Çankırı’nın Rolü”, **Geçmişten Geleceğe Çankırı** (Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri), 28-29 Eylül 2005, Çankırı, s. 323-328;